

BİR KELİMENİN İZİNDE: KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE “LEVEND” ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

*Hanife KONCU**

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı şairleri, kelimelerin çok değişik anlamlarından yararlanan, değişik bir benzetme dünyası oluşturan sanatçılardır. Onların kullandıkları kelimelerden biri olan “levend”, Türkçe, Farsça, Farsça-Türkçe, Osmanlıca/Farsça-İngilizce ve tarih terimleri sözlüklerinde farklı anlamları barındırmaktadır. Osmanlı Devleti’nin önemli askerî gruplarından olan levendlerin, belli bir dönemden sonra toplumda olumsuz, uygun olmayan işler de yaptıkları bilinmektedir. Bu çalışmada “levend” kelimesinin anlamlarından hangilerinin şiirlerde kullanıldığı, levendlerle ilgili unsurlar, onlarla ilgili olumsuzluklar ve bu grup etrafında oluşturulan benzetme dünyası seçilen örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, levend, denizci, Osmanlı.

ON THE TRACK OF A WORD: REFLECTIONS ON THE WORD “LEVEND” IN CLASSICAL TURKISH POETRY

ABSTRACT

Poets of Classical Turkish literature are artists who make use of various meanings of words and create a unique world of metaphors. One of the words they use, “levend” has different meanings in Turkish, Persian, Persian-Turkish, Ottoman/Persian-English dictionaries and dictionaries of historical terms. It is known that levends, one of the important military groups of the Ottoman Empire, were also involved in some socially inappropriate behavior after a certain period. The purpose of this study is to demonstrate the meanings of

* Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hkoncu@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

“levend” as used in poets, elements related to levends, negative aspects of them and the world of metaphors created around this group with selected examples.

Key Words: Classical Turkish poetry, levend, sailor, Ottoman.

Giriş

Klasik Türk şiirinde deniz ve denizle ilgili unsurlar önemli yer tutmaktadır. Sanatçılar şiirlerinde denizle ilgili pek çok benzetmenin dışında reis, kaptan, kapudan, kaptan-ı deryâ, keştîbân, mellâh gibi denizcilere de yer vermişlerdir. Denizcilerden “levend”in de değişik benzetme ve ilgiler içerisinde beyitlerde kullanıldığı görülür. Bu çalışmada Klasik Türk şiirinde “levend” kelimesinin hangi anlamda ve nasıl kullanıldığı üzerinde durulacaktır. Amacımız edebî metinlerde bu kelimenin anlamlarını ve ona hangi bağlantılarla yer verildiğini göstermeye çalışmaktır. Aslında bir yerde bu kelimenin izinden giderek sözlüklerden edebî metinlere uzanan süreçteki macerasını örneklerle sunmaya gayret etmektir.

“Levend” kelimesi hakkında değişik sözlüklerde farklı bilgiler verilmektedir. Kelimenin, sahayla alakalı sözlüklerde en fazla, 1. Denizci, 2. Asker, 3. Ayyaş, 4. Kabadayı, 5. Yakışıklı, delikanlı genç, 6. Ahlaksız kadın veya erkek, 7. Çapulcu, 8. Hizmetçi vb. anlamlarında kullanıldığı söylenebilir.¹

Bu kelimeyle ilgili en geniş bilgiyi Mustafa Cezar vermektedir. Bu konuda bir bildirisi² ve geniş kapsamlı, büyük emek ürünü bir kitabı bulanan Cezar, kelimenin özellikle tarihî kaynaklarda nasıl kullanıldığını ve yüzyıllar içinde Osmanlı’da kazandığı manalarını pek çok belgeyle destekleyerek göstermiştir. Cezar kelimenin Türkçe’de ilk kullanılma tarihini açıklarken şöyle demektedir: “*Levend tâbiri onbeşinci asrın ortalarından beri Türkiye’de kullanılmak üzere, aşağı yukarı aynı devirde İran’da da kullanıldığı anlaşıyor.*”³ Araştırmacı yaptığı çalışmada “levend” kelimesinin kazandığı anlamları açıklamalarla birlikte sıralamıştır: “*bu söz başlangıçta asker, harbe kâdir insan, bilâhara yiğit ve gözünü*

¹ “Levend” kelimesinin sözlüklerdeki anlamları için bkz. Ek.

² Mustafa Cezar, “Kara Levendleri”, VI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 20-26 Ekim 1961, TTK Yay., Ankara, 1967, s. 474-485.

³ Mustafa Cezar, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yay., İstanbul, 1965, s. 11. Bu bölümde Cezar ayrıca bu kelimenin XVI. asırda kullanımının göstergesi olarak Agehî’nin şiirinden ve ona yapılan tahmislerden örnekler vermiştir (A.g.e., s. 11,12).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

budaktan sakınmayan adam mânasına alınmış, ihtimal gözünü budaktan sakınmayan adamın serazad ve biraz da serseriyane hayatı dolayısıyla mezkûr kelime, denizcilikte korsan'a ve korsan reisleriyle birlikte faaliyette bulunan gözü pek, yiğit ve güçlü, kuvvetli denizcileri, karada da çift bozan, yurdunu terkedip serseriyane dolaşan, bu yüzden geçimini bedeni gücü ve gözünün pekliği yoluyla temin eden kimseleri ifadede alem olmuştur. Böylece Türk lisanına yerleşen levend tâbiri, bilâhara, donanmada tüfenkci efradı halinde istihdam edilen bir sınıf askere isim olduğu gibi, karada da ordu dışında birtakım nizamsızlıklara âmil ve âlet olan insanlar topluluğuna, ayrıca orduda muayyen ücretle istihdam edilen süvari ve piyade askerlerine ad olarak kullanılmıştır. Zamanımızda ise levend sözünün askerlikle ilgisi kalmamıştır. Bu gün için bu kelime, boylu boslu, mütenasip güzel endamlı, yiğit ve sıhhatli insan mânasına kullanılmaktadır.”⁴

Mücteba İlgürel, Osmanlı bahriye teşkilatında önemli bir yeri olan levendlerin deniz ve kara levendleri olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirtir. Deniz levendlerinin özellikle ilk dönemlerde yaptıkları işlerden ötürü korsanlıkla bağlantısının kurulduğunu, daha sonra bunların “levend-i Rûmî” diye isimlendirildiğini, kara levendlerinin ise beylerbeyi ve vezirlerin yanında bulunan, ancak dağılmaya çok müsait askerî görevliler olduğunu söyler.⁵ Osmanlı donanmasındaki gemilerde yer alan levendlerin sayısı, geminin büyüklüğüne göredir. Bu sayı, XVI. yüzyılda 150 iken, XVII. yüzyılda geminin cinsine göre farklı sayılarda olmuştur.⁶ Ayrıca Osmanlı donanmadaki bu levendlere belirli bir ücret ödenmektedir.⁷

“Levendân” ve “levendât”⁸ şeklinde çokluğu yapılan levend kelimesinin bir de “şehlevend” şeklinde kullanımına rastlanmaktadır. “Şehlevend”, levendlerin komutanına verilen isimdir. Levendlerin “çektiri levendi, kalyon levendi, firkate levendi” gibi çeşitleri vardır. En tecrübeli ve kıdemlisine “kıç levendi” denmiştir ki bunlar geminin “kıç kasara” adı verilen bölümünde bulunmaktaydı.⁹ Osmanlı'nın

⁴ A.g.e., s. 17.

⁵ Mücteba İlgürel, “Levent”, *DİA*, C. 27, Ankara, 2003, s. 150.

⁶ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 242.

⁷ A.g.e., s. 242.

⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Haz. Aydın Sami Güneçal, Ankara, 1995, s. 549.

⁹ İ. Parmaksızoğlu, “Levend”, *Türk Ansiklopedisi*, MEB Yay., C.23, Ankara, 1976, s. 14. Nedîm, bunu şöyle örneklendirir:

Etdi sefid dîde-i ‘uşşâkı bahr-ı eşk/ Ol kıç levendi şûh meger Akdenizlidir
(*Nedîm Divanı*, Haz. Muhsin Macit, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 280.)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

önemli savaşçı askerleri olan levendler, asıl amaçlarının dışına çıkıp, düzeni bozdukları, zorbalık yaptıkları, halka zarar verdikleri için M.1772 tarihinde tamamen kaldırılmıştır.¹⁰

Klasik Türk Şiirinde Levend¹¹

Klasik Türk şiirinde hemen pek çok kelimenin arkasında geniş bir çağrışım dünyası, geniş bir hayal dünyası, geniş bir benzetme sistemi bulunmaktadır. Bu çalışmada “levend” kelimesinin anlamlarının ve levendlerin Osmanlı toplumundaki rolleri hakkında kaynaklarda yer alan bilgilerin Klasik Türk şiirine nasıl yansıdığı ve şairlerin, bu kelime etrafında hangi benzetme unsurlarını oluşturdukları tespit edilebilen örneklerden hareketle verilmeye çalışılacaktır.

Levendlerle İlgili Unsurlar

Levendât ocağı

Osmanlı askerî güçleri ocak sistemiyle çalışmaktadır. Levendler için ocak oluşturulup kışla meydana getirilmesi konusunda İ. Hakkı Uzunçarşılı şunları söylemektedir: “*Donanma işleri bozulunca bu levendlerden bir kısmı bazı paşaların maiyyetlerine girmişler ve bazıları da Anadolu’da topluca gezerek çapulculuğa başlamışlardı; bunların bu fenalıkların önüne geçmek için bir ocak teşkili düşünüldü, Karadeniz sahillerinde bir tarassut kuvveti teşkil edilip kendilerine Levend çiftliği denilen mahalde bir kışla yaptırıldı.*”¹² Keçecizâde İzzet Molla (ö.1829), “levendât ocağı”nı şiirde şöyle kullanmıştır:

Levendât ocağında gezmiş biraz
Dolanmış niçe bîşe hem-çün gürâz¹³

Levend eskisi

“Dert inletir, aşk söyletir” misali Lebîb (ö.1768), kendisini “levend” olarak kabul ettiği beytinde etrafında bulunanlara “sevgilinin

¹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yay., C.II, İstanbul, 1983, s. 359.

¹¹ Levend kelimesinin divân, mesnevî, tezkire gibi kaynaklardan taranması esnasında <http://ekitap.kulturizm.gov.tr>’de yer alan eserlerden de faydalanılmış, basılı olanların kitaptaki küneleri, basılı olmayanların bu sitedeki küneleri verilmiştir. XV. yüzyıl şairlerinin “levend” kelimesini nasıl kullandığı ve bu yüzyılda “levend”in kazandığı anlamlarla konuyla ilgili örnekler için bkz. Ömer Özkan, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2007, s. 228-230.

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, TTK Yay., Ankara, 1988, s. 481.

¹³ Ali Emre Özyıldırım, **Keçeci-zâde İzzet Molla and Mihnet-keşân**, Harvard University, C. 2, 2007, s. 78. Benzer örnek için bkz. **A.g.e.**, s. 79.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

aşkının silahı” ile gezdiğini açıklamaktadır. Aslında aşkta asıl olan bu derdi kimseye söylememek, bu aşk sırrını kimseye açıklamamaktadır. Ancak şair, bu meselede çok eskidiğini veya bu işi yapamayacak hâle geldiğini “levend eskisi” benzetmesiyle dile getirmiştir. Bu sebeple o, bu işte eskidiğinden sürekli konuşan ve başından geçen hikâyeleri anlatan bir levend olmuştur. Silah kelimesini ise muhtemelen levendlerin silah taşımalarını hatırlatmak amacıyla kullanmıştır:

Silâh-ı ‘aşkun ile gezdiğüm beyân iderem
Levendün eskisi pür-gû vü pür-menâkıb olur ¹⁴

Levend süvarisi

Levend süvarisi için Pakalın, “*Sahillerdeki beylerbeyilerle sancak beylerinin gemilerde levent adıyla kullandıkları askerlerin kapısız kalanlarından iç eyaletlere gidip orada süvarilikle kapılananlar hakkında kullanılır bir tâbirdir.*”¹⁵ tanımını yapar ve bunlardan “*sonraları bütün bütün bozularak kapısız kalanların çapulculuğa koyulmaları 1186 (1772) de tamamen ortadan kaldırılmalarına sebep olmuştur.*”¹⁶ bilgisini de ekler. Gelibolulu Âlî (ö.1600), bir beytinde “levend” kelimesini “süvar olmak” fiiliyle beraber, “levend süvarisi”ni de hatırlattığı düşünülebilecek şekilde kullanmıştır:

Niçe levend ile olurdum süvâr
Eyler idüm düşmen ile kâr-zâr¹⁷

Kapısız levend

Osmanlı Devleti’nde Kara levendleri kapılı, kapısız ve mîrî olmak üzere sınıflara ayrılmaktaydı: “*Kara leventleri, bir vezîr veya beylerbeyi maiyetinde iseler, bunlara kapılı-levend denilirdi. Levendlerin mensup oldukları vezîr veya beylerbeyi azledilince, bunlar bir yere kapılanuncaya kadar, başı-boş bir hâlde Anadolu’da dolaşarak, eşkiyâlık ederlerdi ki, bunlara da kapısız-levend adı verilirdi. Bir muhârebe vukûunda, bu serserî levendler, ulûfe ve tayinleri hukûmet tarafından verilmek suretiyle, bâzan muvakkat olarak, Anadolu’daki vâli veya beylerbeyilerin maiyetlerinde toplanıp, muhârebeye giderlerdi. Bunlara mîrî levendât veya mîrîli süvârî levendât denilirdi.*”¹⁸ Lebîb, bir beytinde kapısız levendle “himmet”

¹⁴ İdris Kadioğlu, **Diyarbakırlı Lebîb, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvanı**, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fak. Yay., Malatya, 2005, s. 465.

¹⁵ Mehmet Zeki Pakalın, **a.g.e.**, s. 360.

¹⁶ **A.g.e.**, s. 360.

¹⁷ Gelibolulu Âlî, **Riyâzü’s-Sâlikîn**, Haz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, Dilek Matbaacılık, Sivas, 1998, s. 111.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Levend”, **İA**, MEB Yay., C.7, İstanbul, 1970, s. 47.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

kelimesini benzetme yaparak kullanmıştır:

Bî-sâhib olup derinde himmet
Döndi kapusuz levende himmet¹⁹

Levendlerin kıyafeti

Osmanlı'da her görevlinin ayrı kıyafeti olduğundan levendlerin de kendine mahsus kıyafetleri bulunmaktaydı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı onların kıyafetleri hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Bu deniz levendlerinin başlarında barata denilen kırmızı başlık, arkalarında kollu beyaz gömlek olup, bunun üzerinde rengi kırmızı ve kenarları siyah harçlı bir yelek ve bacaklarında mâvi renkte kısa bir şalvar ve ayaklarında da yemeni denilen hafif ayakkabı var idi; bellerine sarı kuşak sararlardı.*”²⁰ Mehmet Zeki Pakalın da onların kıyafetlerini şöyle anlatmaktadır: “*Leventler arkalarına sarı harçlı yeşil renkte bir yelek, bacaklarına kısa şalvar giyer, külâhlarına yemeni sararlardı. Bellerine kuşak sardıkları gibi kuşaklarına birer bıçak da sokarlardı. Dikiş yerleri kırmızı harç ile tezyin edilen yağmurlukları kırmızıya boyanmış keçeden ve başlıklı idi.*”²¹ Pakalın ayrıca levendlerin başlarına **levend külâhı** denilen bir başlık taktıklarını belirterek bu başlığı şöyle tarif eder: “*bu külâh kırmızı, ortası geniş, tepesi düğmeli, üzeri dilimli idi.*”²² Şiirlerde levendlerin giysilerine de yer veren klasik dönem şairleri, özellikle kırmızı başlıklarına değinmişlerdir. Mesela Âhî (ö.1517), aşağıdaki beytinde kendisini bir levende, âh ateşiyle başına geçirildiğini belirttiği ateşten tası da levendlerin kırmızı başlıklarına benzetmektedir. Midhat Sertoğlu **şeb-külâh** hakkında, “*Cebecilerin giydikleri bir cins başlık. Dört tarafı yeşil çuha siperli, üstü düz, tepesi ağzından biraz genişçe olup iki tarafında omuzlarına doğru sarkan kalın kordonları vardı. Merasimlerde bunun ön tarafına tüy takılırdı.*”²³ bilgisini verir. Reşat Ekrem Koçu ise, bu külâhın siyah keçeden yapıldığını belirtir.²⁴

Âteş-i âhumla oddan tâs urupdur başuma
Bir levendüm kırmızı bir şeb-külâhum var benüm²⁵

¹⁹ İdris Kadioğlu, **a.g.e.**, s. 454.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.m.**, s. 47.

²¹ Mehmet Zeki Pakalın, **a.g.e.**, s. 359.

²² **A.g.e.**, s. 359.

²³ Midhat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lûgati**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 321.

²⁴ Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yay., Ankara, 1969, s. 217.

²⁵ Âhî (1476-1517), **Dîvân**, Haz. Mustafa S. Kaçalın, s. 34, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr> (07.06.2010).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Şairler, günlük hayatın pek çok ögesini şiirlerinde işlemişlerdir. Özellikle Osmanlı dönemine ait sosyal hayat unsurlarını bu şiirlerde bulmak mümkündür. Mesela bazı levendlerin biraz dağınık ve kabadayı denilebilecek tarzda giyindikleri²⁶ şiirlere yansımıştır. XVI. yüzyılın ünlü şairi Bâkî (ö.1600), Hocası Mehmed Çelebi için yazdığı meşhur “sünbül” redifli kasidesinde, levendlerin başlıklarının bir tarafını biraz bastırarak giydiklerini,²⁷ giysilerinin önlerinin düğmelerini açtıklarını belirtir. Burada sünbül, başına külah takmış bir şehlevend olmuştur. Sünbül çiçeği, salkım saçak bir görünümündedir. Sünbülün bu sebeple kabadayı tarzında, başındaki şapkasının bir tarafını hafifçe bastırmış, gömleğinin düğmelerini çözmüş bıçkın bir delikanlıyı anımsattığını ifade etmiştir:

Şeh-levendâne şikest eyledi taraf-ı külehin
Gögsinün düğmelerin çözdü ser-â-ser sünbül²⁸

Levend dövmesi

Bugün de insanların sevdiği şeyleri vücutlarına dövme yaptırmaları adettir. Osmanlı’da denizciler ve yeniçerilerin de dövme yaptırdıkları bilinmektedir. Dövmenin Osmanlı’ya gelişi Cezayirli denizciler vasıtasıyla olmuştur.²⁹ Pertev (ö.1807), günlük hayatta karşılaştığımız bu hususu yarayla benzetmeli olarak işlemiştir. Pazılarında sevgisinin izini taşıyan yani dövme yaptıran bir şehlevendden bahsetmektedir:

Ol şeh-levend dâg-ı dilüm görse rahm ider
Bâzûlarında çünkü mahabbet nişânı var³⁰

²⁶Mustafa Cezar, kapılı, kapısız ve mirî levendlerin kıyafetlerinin aynı olmadığını belirtir (A.g.e., s. 294.). Ayrıca “Başiboş levendler, aslında fakir halktan çıkmış, kendi başına buyruk kimseler olduğuna göre, bunların ayakkabılarından elbise ve başörtülerine kadar hepsinin kıyafetinin birlik ve ayniyet göstermesi maddeten imkânsızdır...başiboş levendleri kıyafet bakımından belli edecek şeyler, külâhının şekli, onun üzerine sardığı poşu, belindeki kuşak, baş veya daha çok omuzundan sırtına doğru sarktığı makramasının şekil ve renginden ibaret olmalıdır.” demektedir (A.g.e., s. 295.).

²⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, Bâkî’nin “Sünbül Kasidesi”nin şerhini yaparken “tarf-ı külehin şikest” olmasını, “Şikest, kırma ve kırık. Tarf-ı külehin, külâhın bir tarafı. Eski feslerde olduğu gibi başa giyilen kisvenin bir tarafını bastırıp kırmak yiğitlik alâmeti sanılırdı.” şeklinde izah etmektedir (Şener Demirel, **Tâhirü’l-Mevlevî (Olgun)’den Metin Şerhi Örnekleri**, Araştırma Yay., Ankara, 2005, s. 33).

²⁸ **Bâkî Dîvânı**, Haz. Sabahattin Küçük, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 62. Levendlerin başlıklarını eğik taktıklarının örnekleri için bkz. Hakan Taş, **Vahyî Dîvânı ve İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004, s. 272, 310.

²⁹ **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, “Dövme”, Milliyet, C.7, İstanbul, 1986, s. 3367.

³⁰ **Muvakkit-zâde Pertev Dîvânı**, Haz. Ekrem Bektaş, Malatya, 2007, s. 165.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Levendâne yürüyüş, edâ

Şairlerin levendlerle alâkalı yer verdikleri unsurlardan biri de “levendâne yürüyüş”tür. Levendcesine yürüme çok hoşlarına gitmiş olmalı ki sevgilinin yürüyüşü ile bu tarz arasında benzetme ilgisi kurmuşlardır. **Kâmûs-ı Türkî**'de, “*Cüst ü çâlâk tarzında, hiffet ve sür'at hareketle, yakışıklı ve hafif bir revişle.*”³¹ şeklinde tanımlanan “levendâne” için **Lehce-i Osmânî**'de, “*Erkeksi kabadayı tarzı, yaramaz.*”³² karşılığı verilmiştir. Levendâne, Klasik Türk şiirinde birçok beyitte geçen bir ifadedir. Bu ifadeyi kullanan şairlerden biri Şeyhülislâm Yahya (ö.1644)'dir. Şair, bu yürüyüşle sevgilinin karşısında kimsenin duramayacağını belirtir:

Sana kim karşı turur bu yürüyüşle şâhum
Hak bu kim turfa-reviş özge levendâne hırâm³³

Levend-nâme

Klasik Türk şiirinde, “nâme” kelimesi, “mektup” anlamının yanı sıra kimi kelimelere eklenerek eser adları şeklinde de kullanılmaktadır. Şiirlerde geçen “levend-nâme” ifadesi, sanki “levendliğin esaslarının yazılı olduğu” bir kitap gibi hayal edilmiştir denilebilir. Bu kitapta âdeta levendlerin nasıl davranacağı, nasıl hareket edeceği ve âdetleri bulunmaktadır. Hâtif Ali (ö.1823)'nin bahsettiği şehlevend yani sevgili de bu kuralları bilen, onlara göre naz eden bir sevgilidir. Keleş kelimesinin “*yiğit, cesur, bahadır; pek yakışıklı, pek güzel.*”³⁴ anlamlarına geldiği de göz önüne alınırsa şairin, bu sevgilinin aynı zamanda biraz yiğitçe yürüyen, kabadayı endamlı bir taze gonca olduğunu dile getirdiği görülecektir:

³¹ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 1248.

³² Ahmet Vefik Paşa, **Lehce-i Osmânî**, Haz. Recep Toparlı, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 703.

³³ **Şeyhülislâm Yahyâ Divanı**, Haz. Hasan Kavruk, MEB. Yay., Ankara, 2001, s. 259. “Levendâne reviş” için bkz. Süleyman Solmaz, **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)**, AKM Yay., Ankara, 2005, s. 335; Nev'î, **Divan**, Haz. Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1977, s. 387; “levendâne tarz” için bkz. Şerife Akpınar, **Âgâh Dîvânı ve İncelenmesi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2006, s. 490; “şeh-levendâne edâ” için bkz. Ömer Zülfe, **Nâşid (1749-1791)**, **Dîvân**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998, s. 40; “şeh-levendâne” için bkz. Muhammet Nur Doğan, **Şeyhülislam Es'ad ve Dîvânı**, MEB Yay., İstanbul, 1997, s. 82.

³⁴ **Yeni Tarama Sözlüğü**, Düzenleyen: Cem Dilçin, TDK Yay., Ankara, 1983, s. 133.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Levend-nâme bilir bir şeh-levend-i nâz-perversin
Keleş-vârî revîş dayı kesimli gonça-i tersin³⁵

Ayyaş, sarhoş

Klasik edebiyatta meclis ve onunla ilgili unsurlar son derece önemli bir yere sahiptir. Hemen her şiirde meclis, şarap, şâki, kadeh, sarhoş, mum vb. kelimeleri görmek mümkündür.³⁶ Levend kelimesinin “ayyaş, sarhoş” anlamını şairler, sarhoşların yalpalayarak yürüyüşlerini hatırlatarak kullanırlar. XVI. yüzyılın dikkat çekici şairlerinden olan Revânî (ö.1523), bir meclis atmosferi oluşturduğu beytinde, gülbahçesindeki çiçeklerden gül ve goncayı kişileştirerek onları ellerine içki bardağı almış ve hafifçe sallana sallana yürüyen insanlara benzetmiştir:

Güller piyâle almış ele goncalar yatuk
Onlar bu bezme şöyle levendâne geldiler³⁷

Kabadayı

Osmanlı toplumunda, levendlerin özelliklerinden biri de kabadayı olmaları, kimseden çekinmeden, korkusuzca hareket etmeleridir. Kelimenin sözlüklere de yansımış olan bu anlamını kullanan Ravzî (ö.1600'den sonra), bir muhammesinde güzelleri anlatırken bahsettiği kimseyi hareket tarzından ötürü “levendlerin başı” yani “şehlevend” olarak nitelendirmiştir:

Biri ‘Abdî Şâh’un oğlu bir nigâr-ı ser-bülend
Dâ’imâ bî-bâk u bî-pervâ gezer ol şeh-levend³⁸

Hâtif Ali Efendi ise bir beytinde bu kabadayı ve pervasız bir biçimde hareket eden levendlerin, ellerinde hançer, gömleklerinin önü açılmış, dal fesleriyle³⁹ gezdiklerini ve hiddetlendiklerinde gözlerinin kan çanağına döndüğünü ifade eder:

Çeşmi pür-hûn-ı gazab olmuş yine ol şeh-levend
Elde hançer sîne çâk ü dâl-fes bir sîm-ten⁴⁰

³⁵ Tuğba Danışan, *Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânının Tenkitli Metni (1b-132a) ve Nesre Çevirisi*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 598. “Levendnâme” için bkz. Âhî (1476-1517), *a.g.e.*, s. 7.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Günay Kut, “Divan Edebiyatında Bezm, Âlât-ı Bezm ve Âdâb-ı Sohbet”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yay.*, C. 9, Ankara, 1999, s. 616-629.

³⁷ *Revânî Dîvânı*, Haz. Ziya Avşar, s. 16, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr> (07.06.2010).

³⁸ *Ravzî Divanı*, Haz. Yaşar Aydemir, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007, s. 199.

³⁹ “dalfes: Üstünde sarık bulunmayan, sarıksız fes.” (*Türkçe Sözlük*, C.1, TDK Yay., Ankara, 1998, s. 517.)

⁴⁰ Tuğba Danışan, *a.g.t.*, s. 332.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Savaşçı

Levendlerin aslî özelliklerinden biri deniz askeri yani savaşçı olmalarıdır. Sanatkârlar, levendlerin bu özelliğini de hatırlatmaktadırlar. Şair, başlığının bir yanını bastırarak kırmış, hiddetlenmiş, gözleri kızgınlıkla bakan bir levend tasvir etmektedir. Nara atan, baş kesen bu levend İran'ın meşhur kahramanı Neriman'a⁴¹ âdeta meydan okuyarak ortaya atılmış bir hâldedir:

Külâh-işkeste pür-hûn-ı gazabken çeşm-i cellâdın
Levendim na'ra vur baş kes salâ eyle Nerîmân'a⁴²

Korkusuz kişi

Sebk-i Hindî'nin önemli temsilcilerinden biri olan Fehîm-i Kadîm (ö.1647), levend kelimesini “korkusuz” sıfatıyla birlikte vermiştir. Şair, diğer şairler içinde korkusuz biri olduğunu kendini levende benzeterek anlatmaktadır:

Merd-i bî-bâk-levendem şu'arâ içre Fehîm
Zen-tabî'at süfehâ gibi tazarruf ne belâ⁴³

Rezil kimse

Belli bir dönemden sonra özellikle Anadolu'da levendlerin yaptıkları işler, rezillikler halkı çok rahatsız etmiş olmalı ki kaynaklarda levendlere çok ağır cezalar verildiği belirtilmektedir: “Anadolu'da halk üzerindeki levent baskısı 1099'da (1688) had safhaya ulaştı. Konya müftüsünün fetvası üzerine fermanlar gönderilip nefir-i âm ilân edildi ve levent öldüren hesap sorulmayacağı bildirildi. Anadolu üç koldan teftişe tâbi tutuldu. 1099 (1688), 1100 (1689) ve 1106'da (1695) Anadolu'da levent teftişleri yapıldı. Devlet yakalanan leventlerin sicillere kaydını istiyordu. Küçük gruplar halinde dolaşan leventler üzerine il erleri sevk edildi. Yakalanan leventlerin derhal idamı emrediliyordu. En hafif ceza kürek cezası idi.”⁴⁴ Bu durum hakkında aynı maddede şu bilgiler de verilmektedir: “Boşta kalan leventlerin bir bölümü Anadolu'da büyük huzursuzluk çıkardığı için her suç işleyene levent demek âdet haline geldi. Deniz leventlerinin karaya çıkıp eşkıyalık yapmaları yüzünden leventlerin

⁴¹ “Nerîmân (Nîrem). “Kahraman, erkek yaratılışı” anlamlarına gelen bu sözcük Avesta'da aslında dünya pehlivanı Gerşâsp'ın çok sayıdaki sıfatlarından biri olarak geçer. Ama zamanla özel isme dönüşüp Gerşâsp'ın oğlunun adı olmuştur. Nerîmân, Rüstem'in atası ve Sâm'ın babasıdır. Bu kahraman Dijsepîd'de öldürülmüş ve Rüstem onun intikamını almıştır.” (Nimet Yıldırım, **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 545.)

⁴² Tuğba Danişan, **a.g.t.**, s. LXVIII.

⁴³ Tahir Üzgör, **Fehîm-i Kadîm-Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, AKM Yay., Ankara, 1991, s. 310.

⁴⁴ Mücteba İlgürel, **a.g.m.**, s. 150.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

*kötü şöhreti iyice yaygınlaştı.*⁴⁵ Bu sebeple levendler, topluma her zaman yararlı olmamışlar, bazen rezillikler de yapmışlardır. Çağatay sahasında da kelimenin zorba, uygun işler yapmayan manası biliniyor olmalı ki Bâbü (ö.1530), levend kelimesini ‘rezil’ kelimesiyle beraber kullanmıştır:

İyle rezl ü levend olup sin kim
Halk ara rîş-hand olup sin kim⁴⁶

Yüzü kara/ asılası/onmaz

Şairler aynı zamanda bu grubu bazen “yüzü kara”, “asılası” ve “onmaz” olmakla itham ederler. Sevgilinin yanında bu yüzü kararın asla işi olmamalı. Bu hislerle yazdığı beytinde Revânî, sevgilinin saçlarının siyahlığı ile muhtemelen esmer olan levenden bahsederken “yüzü kara” deyimini kullanıyor:

Lâyık mı kâkülün gibi yanunca salına
Her asılası yüzi kara onmaduk levend⁴⁷

Aynı konuda yazılmış bir beyit için Cemâl Kurnaz, “Ay, gece vakti elinde mum ile yarin semtine gelmiştir. Fakat, o ‘levend’, sonunda yüz karalığı ile tutulmuştur. Yüz karalığı ile tutulmak ifadesinde ‘ay tutulması’ hadisesi söz konusudur. ‘Levend’ kelimesinin tevriyeli kullanılması ile ortaya çıkan bir başka mânâ ise şudur: Ay ahlâksız bir genç olarak düşünülmektedir. Elinde mum ile sevgilinin semtine gelince gece suç üstü yakalanmaktadır. ‘Yüz karalığı’ da bu durumda namus lekesi, utanç verici iş demektir. Burada, böyle yüz kızartıcı suç işleyenlerin yüzüne kara sürüp, halka teşhir etmenin de söz konusu olduğu hatırlanabilir.” açıklamasını yaparak Hayalî (ö.1557)’nin beytini verir:

Şem‘lerle kûyuna gelmiş gece mâh-ı felek
Âkıbet yüz karalığıyla tutulur ol levend⁴⁸

⁴⁵ A.g.m., s. 150.

⁴⁶ Bâbü Divânı, Haz. Bilâl Yücel, AKM Yay., Ankara, 1995, s. 207.

⁴⁷ Revânî Divânı, s. 113. Ahmet Atillâ Şentürk, **Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb’e Dair**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 43’te rakibin özelliklerinden “siyah yüzlü” yü anlatıp Revânî’nin beytini örnek verirken şöyle demektedir: “Bilindiği üzere Türkçede ‘yüzü kara’lık vasfı çok utanç verici bir işi işlemiş olanlar için kullanılır. O devirde harem ağaları ve dadıların daha çok siyahilerden seçilmesi geleneğini de hatırlayacak olursak, rakîb için kullanılan bu vasfın hem objektif hem de subjektif bir gerçeği aksettirdiği görülmür. Rakîb ne kadar beyaz tenli olursa olsun onu sevmeyen ve ondan nefret eden âşîğın nazarında daima siyah yüzlü olacağı âşikârdır. Revânî’nin şu beytinde sevgilinin yakınlık gösterip yanında gezdirdiği şahısları ‘yüzü kara’ ve ‘levend’ olarak vasıflandırdığını görmekteyiz.”

⁴⁸ Cemâl Kurnaz, **Hayâlî Bey Divânı’nın Tahlîli**, MEB Yay., İstanbul, 1996, s. 299. Beytin bir başka yorumu için bkz. Selçuk Aylar, “Divan Şiiri’nde Sosyal

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Hizmetkâr

Ahmet Talât Onay, “Levend” maddesinde, Bâkî'nin aşağıdaki beytini açıklarken “*Sipahi, süvari, yeniçeri demek olduğuna göre bu beyitteki levend, hizmetkâr veya seyis gibi bir mânâ da ifade etmektedir.*”⁴⁹ der:

Âşık oldum bir sipâhî-zâdeye
Hişm idüp bana levendin gösterür⁵⁰

Edebî Değerlendirme

Bazı tezkire ve şiirlere bakıldığında, şiiri değerlendirme kriterlerinden biri olarak az da olsa “levendâne” kelimesinin kullanımı dikkat çekmektedir. Mesela Bâkî, bir beytinde şiir tarzının “zarîfâne” ve “levendâne” olması gerektiğini belirtir.⁵¹ Ravzî de “şiir olunca levendâne olması gerektiğini”⁵² söyler. **Sâlim Tezkiresi**'nde de Müfidî (ö.?)'nin şiiri değerlendirilirken “levendâne” ifadesi kullanılmıştır.⁵³ Ayrıca Lebîb, Bağdat valisi Ömer Paşa için yazdığı kasidesinin “Kaside-i levendâne-edâ berây-ı vâli-i Bağdâd ‘Ömer Paşa berây-ı ceng ü feth-i ‘Arabân-ı Benî Hazâ’”⁵⁴ şeklinde olan başlığında, bu kasidenin “levendâne edâ” ile kaleme alındığını belirtmiştir.

Klasik Türk Şiirinde Levendle İlgili Benzetmeler

Levend-denizci-sevgili

Levend kelimesinin Türk dilinde en fazla kullanıldığı düşünülebilecek anlamı bilindiği üzere “denizci” dir. Kelimenin, kara levendlerinden çok deniz levendlerini hatırlatmasının sebebi olarak, deniz levendlerinin onlardan hayli zaman sonra kaldırılması gösterilmektedir.⁵⁵

Klasik dönem şairi, şiirlerine kelimenin bu anlamını da yerleştirerek denizcilikle ilgili bir atmosfer oluşturur. Levend denizci olarak sevgiliyle bağlantı içinde verilir. Mesela özellikle hicivleriyle

Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek”, **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**, Haz. Mehmet Kalpaklı, YKY, İstanbul, 1999, s. 461, 462.

⁴⁹Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Haz. Cemâl Kurnaz, TDV Yay., Ankara, 1992, s. 276.

⁵⁰**Bâkî Divânı**, s. 209.

⁵¹Bâkiyâ tarz-ı şi'r böyle gerek/ Hem zarîfâne hem levendâne (**Bâkî Divânı**, s. 393.)

⁵²**Ravzî Divanı**, s. 386.

⁵³Sâlim Efendi, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ**, Haz. Adnan İnce, AKM Yay., Ankara, 2005, s. 627.

⁵⁴İdris Kadioğlu, **a.g.e.**, s. 200.

⁵⁵Mustafa Cezar, **a.g.e.**, s. 170.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

tanınan Kânî (ö.1791)'nin bir beytinde Klasik Türk şiirinin şuh sevgilisi, güzellik denizinde levend olunca, âşık da onun peşinden ayrılmamış düşünce sahilinin gemilerinde denizci hâline gelmiştir. Kânî, “deryâ, levend, süfin, sâhil, mellâh” kelimeleriyle denizle alakalı unsurlar çevresinde bir beyit meydana getirmiştir:

Deryâ-yı melâhatde levend olalı ol şûh
Oldum süfin-i sâhil-i endîşeye mellâh⁵⁶

Levend-sevgili

Klasik Türk şiirinde “levend” kelimesinin en fazla yer aldığı benzetmelerden biri sevgili olarak düşünülmesidir. Bu şiirde sevgilinin cinsiyeti belli değildir. Zira burada amaç, anlatılan sevgilinin kadın veya erkek olduğundan çok ideal güzellik kavramını kendisinde toplayan bir varlık olmasıdır.⁵⁷ Haşmet (ö.1768), “şehlevend” yani levendlerin başı dediği sevgilisinin, kendisini aşk yolunda ayaklar altına almasını, ancak ondan kaçmamasını istemekte ve bu duygularını bir sevgiliye söylenebilecek en güzel hitaplarla “sevdiğim, canım, efendim” diyerek belirtmektedir:

Reh-i ‘ışkında pâ-mâl et beni ey şehlevendim gel
Emîn ol kaçma benden sevdiğim cânım efendim gel⁵⁸

Gelibolulu Mustafa Âli, güzelliği bir ülke olarak düşündüğü beytinde sevgilinin ayva tüylerinin bu ülkeyi talan ettiğini anlatmaktadır. Güzellik ülkesini gönül ülkesiyle, sevgiliyi levendle birleştirip aynı zamanda levendlerin yaptıkları yağmalama faaliyetlerini de hatırlatmaktadır:

Mülk-i hüsni hattı tâlân itdi yârün ‘Âliyâ
Sanasın dil kişverine od bıraktı bir levend⁵⁹

Muvakkizâde Pertev ise bir murabba‘ının mükerrer misra‘ında yer verdiği levendden (sevgiliden) aman dilemektedir. Metnin ilk bendi şöyledir:

Çâre-sâz ol ‘âşık-ı nâlendeye
Şeh-levendüm dil-pesendüm el-amân
Merhamet kıl ‘âşık-ı efkendeye

⁵⁶ İlyas Yazar, *Kânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006, s. 586.

⁵⁷ Levendin sevgili olarak *Defter-i Aşk* mesnevîsinde algılanışı için bkz. Selim S. Kuru, “Biçimin Kıskacında Bir ‘Tarih-i Nev-icad’: Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi”, *Şinasi Tekin’in Anısına “Uygurlardan Osmanlıya”*, Simurg Yay., İstanbul, 2005, s. 482.

⁵⁸ *Haşmet Külliyyâtı*, Haz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, Dilek Matbaacılık, Sivas, 1994, s. 279. Levend-sevgili bağlantısı için bkz. Sadık Erdem, *Neyyir ve Dîvân’ı*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s. 73.

⁵⁹ Kudret Altun, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Dîvânı (Vâridâtü’l-Enîka)*, Özlem Kitabevi, Niğde, 1999, s. 236.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Şeh-levendüm dil-pesendüm el-amân⁶⁰

Levend veya şehlevendin sevgili olarak yer aldığı birçok beyitte bu kelimelerle birlikte “hüsn”⁶¹, “nâz”⁶² gibi bazı sıfatlar kullanılmıştır.

Levend-gönül

Klasik Türk şiirinde çok geniş bir benzetme dünyası bulunmaktadır. Sanatkârlar tabiat ve şiir arasındaki bağlantıyı daha ziyade bu benzetme dünyası içinde ifade etmişlerdir. Levend kelimesiyle ilgili benzetmelerin tespit edilebilenlerinden biri de gönlüdür. Revânî, gönül-levend bağlantısına yer verdiği şiirinde, gönlünün uslanmaz bir avare olduğundan bahsetmektedir. Levendlerin biraz başboş, avare, serseri özelliklerini hatırlatarak bu özelliği ile bir güzelde karar kılmadığını anlatmıştır:

Yanuma alsam Revânî nola her sîmîn-beri
Onmaduk âvâre dil gibi levendüm var iken⁶³

Levend-gönül çocuğu

Küçük çocuklara doğru işler yapmaları için öğüt, nasihat verilir. Bu şiirde, sevgilinin eziyetleri, çektirdiği dertler, cefalar, âşığın başına açtığı işler son derece çoktur. Âşık, bundan daima mustarıptır. Bu sebeple kendi başına gelen bu durumdan küçük bir çocuğa benzettiği gönlünü korumaya çalışır. Ona, sevgiliden ve aşktan uzak durması için öğütler verir. Ancak bu gönül çocuğu, tıpkı söz dinlemeyen serseri bir levend gibidir. Sevgiliden asla vazgeçmez:

Nasîhat eyleyigördüm şu denlü tıfl-ı dile
Levend-i ‘ışk o da senden kesilmedi kat’â⁶⁴

Levend-güneş

Revânî, bir başka beytinde de levend-güneş bağlantısını kullanmış, başboş, hercai, güzelden güzele konan levendi ele almıştır. Felek sisteminin sultanı olan güneşin bir yerde sabit duramama (gökyüzündeki hareketi, doğması, yükselmesi, batması) özelliğini hercailik olarak kabul etmiştir. Beyitteki “baş koşmak” ifadesi “*baş veremek, fikir birliği yapmak*”⁶⁵ anlamında kullanılmıştır:

⁶⁰ Muvakkit-zâde Pertev Dîvânı, s. 620.

⁶¹ Şefkat, Tezkire-i Şu‘arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî, Haz. Filiz Kılıç, s. 74, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr> (09.06.2010).

⁶² İdris Kadioğlu, a.g.e., s. 196.

⁶³ Revânî Dîvânı, s. 200. Benzer örnekler için bkz. Âhî (1476-1517), a.g.e., s. 36; Hayretî, Dîvân, Haz. Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri, Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1981, s. 301.

⁶⁴ Behiştî Dîvânı, Haz. Yaşar Aydemir, MEB Yay., Ankara, 2000, s. 243. Benzer örnek için bkz. Revânî Dîvânı, s.127.

⁶⁵ Yeni Tarama Sözlüğü, s. 27.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Sana hercâyi diyü kimsene ta‘n eylesün
Baş koşup her kişiye olma güneş gibi levend⁶⁶

Levend-güneş ve ay

Astronomik unsurları pek çok kez kullanan şairler, onların hareketlerini de izleyip şiirlerine konu edinmişlerdir. Güneş ve ayın, birbiri ardına ortaya çıkması ve gökyüzünü dolanmaları, sevgilinin mahallesini iki levendin dolaşması olarak düşünülmüştür:

Tolanur gice vü gündüz ser-i kûyn meh ü mihr
Aldı meydânı görün göz göre bir iki levend⁶⁷

Levend-rüzgâr

Levendin yele, rüzgâra benzetilmesinde en önemli benzetme unsuru “avarelik” vasfıdır. Levendler de tıpkı rüzgârın esmesi gibi, serseri, başıboş hareket ederler. Bu sebeple levend, Şem‘î (ö.1530)² nin bir beytinde rüzgâr benzetmesiyle yer almıştır. Şair, yel gibi durmadan hareket eden hoş bir sevgilim varken onun eşliğine kimi göndermeliyim demektedir:

Kimi göndersem gerekdür yâr işigine müdâm
Yıl gibi turmaz yiler bir hoş levendüm var-iken⁶⁸

Süheylî (ö.?) ise, gönül çocuğunu sevgilinin boyunun sevdasına kaptırdığını ifade ederek sabâ rüzgârı gibi hareket eden, uslanmaz bir levende döndüğünü söyler:

Tıfl-ı dili düşürdüm o kaddün hevâsına
Döndüm sabâ gibi yiler onmaz levende ben⁶⁹

Levend-gözyaşı

Sevgilinin verdiği dert, eziyet, cevr ü cefa karşısında âşğın gözyaşı hiç dinmez. Sürekli ağlayıp inleyen âşık, bir süre sonra kanlı gözyaşları dökmeye başlar. Âhî, levend-gözyaşı benzerliğini şöyle anlatmaktadır:

Dâmenümde besledüm kendüm ciger gûşem gibi
Eşk derler bir delükanlu levendüm var idi⁷⁰

⁶⁶ Revânî Dîvânı, s. 113.

⁶⁷ Mesîhî Dîvânı, Haz. Mine Mengi, AKM. Yay., Ankara, 1995, s. 135.

⁶⁸ Murat Ali Karavelioğlu, *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem‘î’nin Divanı’nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*, s. 102, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr> (07.06.2010).

⁶⁹ Süheylî, *Dîvân*, Haz. M. Esat Harmancı, Akçağ Yay., Ankara, 2007, s. 351.

⁷⁰ Âhî (1476-1517), a.g.e., s. 55.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Levend-kirpikler

Klasik şiirde sevgilinin güzellik unsurlarına çok geniş yer verilmiştir. Bu unsurlardan biri olan kirpikler bazen hançer, kılıç olurken bazen Nâilî (ö.1666)'nin beytinde olduğu gibi gönül ülkesini harap eden, viran eden levendler olarak düşünülmüştür. Şair, kirpikleri levende benzetirken birkaç hususu birden göz önünde bulundurmuştur. Öncelikle kirpikler siyah renklidir. Levendlerin de yaptıkları kötü işlerden dolayı yüzleri karadır. Her iki unsur da çokluk olarak kullanılmıştır. Kirpikler âşığın gönül ülkesini, levendler de şairin ifadesine göre dünyayı yakıp yıkmaktadırlar:

Müjgânlarınla mülk-i dili pâymâl edip
Verdin fenâya âlemi bir kaç levend ile⁷¹

Levend-mum

Meclislerin vazgeçilmez öğelerinden mum, etrafi aydınlatması, şeklinin dümdüz olması dolayısıyla daha ziyade “sevgili” olarak kabul edilir. Firdevsî (ö.1563)'nin beytinde mum, yanarken başından dumanlar çıkarmakta ve bu sebeple “şeb-külâh” giymiş bir levend olarak düşünülmektedir. Ancak şair, levendin ondan daha güzel olduğunu ve bu sebeple birbirine benzetilemeyeceklerini de işaret etmektedir:

Gerçi ki şeb külâh giyüp ‘arz-ı hüsn ider
Lîkîn şebih olıma ol şeh levende şem⁷²

Levend-eşkiya, zorba

Levendlerin eşkıyalıkları konusunda Mustafa Cezar şöyle demektedir: “*Celâli hareketi başlayıncaya kadar, eşkıyalık eden başıboş levendler umumiyetle 15-20 kişilik, nihayet 30-40 kişilik gruplar teşkil ediyorlardı. Aynı tarihlerde kıyılara baskınlar yapan, uzak yerlere fazla açılmayan deniz levendleri de aynı miktarda gruplar meydana getiriyorlardı...Eşkiya levendler köylere baskın yapıyor, yol kesiyor, gerek köy baskınlarında gerekse yol kesmelerde halkın malını gaspediyor, zor kullanarak para ve mal alıyor, hükûmet kuvvetlerinin kısa zamanda kendilerine yetişemeyeceğini kestirirse köy halkına salma salarak kanun dışı para topluyor, hatta bir çok defalar adam öldürüyor, kadınların ırzına geçiyor, genç kız ve erkekleri dağa kaldırıyorlardı.*”⁷³ Sanatkârlar, levendlerin bu olumsuz hareketlerini de dile getirmişlerdir.

⁷¹ Nâilî Divanı, Haz. Haluk İpekten, Akçağ Yay., Ankara, 1990, s. 296.

⁷² Süleyman Solmaz, a.g.e., s. 470.

⁷³ Mustafa Cezar, a.g.e., s. 192. Malatya ve çevresinde meydana gelen eşkıyalık hareketlerine levendlerin de katıldığı belirtilmektedir: “*Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde olduğu gibi Malatya'da da eşkıyalık hareketlerini yapanların başında*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

Levend kelimesinin şiirlerde “yağma yapan, çapulcu, başkalarına ait şeyleri alan” manasının yanı sıra, “eşkıya” olarak da kullanıldığı görülmektedir. Mesela Keçecizâde İzzet Molla, **Mihnetkeşân** mesnevîsinden alınan aşağıdaki beyitte “levendât” kelimesini bu manada kullanmaktadır:

Bir nigâh ile levendât eşkıyâsın mahv eden
Bir de bir sâhib-kerâmet vâlid-i zî-şânı var⁷⁴

Levend-gam

Levendlerin olumsuz davranışlarının toplumu çok etkilemesi onların bu durum dolayısıyla da şiirlerde ele alınmasına sebep olmuştur. Sanatkârlar, istenmeyen bir durumu ifade eden gam, dert ve kederi, halkın başına sıkıntılar açan levende benzetmişlerdir. Aşağıdaki beyitte şair, gönül şehrindeki gamı, fitne fesat çıkaran ve ancak şarap çavuşuyla gönderilebilecek bir levend olarak tahayyül etmektedir:

Gönül şehrindeki gam bir fesâd ehli levend ancak
Huzûr itmek dilersen anı serheng-i meye sürdür⁷⁵

Levend-nefs

Behiştî (ö.1571)'nin **Heşt Behişt** mesnevîsinde yer alan ifadelerde, levendlerin zaptedilmezliği, başıboşluğu bu kez, sürekli istekleri olan, dünyaya bağlanan “nefs”le ilgili olarak kullanılmıştır. Behiştî, “meded meded” çılgınlıklarıyla Allah’a yalvarmaktadır. Nefsinin kendisini âciz bıraktığını belirten sanatkâr, eğer cezbe kemendi yetişmezse bu nefis levendini zaptedemeyeceğini belirtmektedir:

Zebûn oldum meded feryâd feryâd
İlâhî dâd elinden nefsumün dâd

İrişmezse eger cezbe kemendi
Niçe zabt eyleyem ben bu levendi⁷⁶

Levend-cihân cellâdı

Felek sisteminin başkomutanı Mirrih, kırmızı rengi ve savaşçı özellikleriyle beyitlerde yer almaktadır. Levendlerin en önemli özellikleri arasında başta savaşçı olmaları gelmektedir. Lebîb,

aşiretler, leventler, yeniçeriler ve idareciler gelmektedir.” (Mehmet Karagöz, “XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri”, **OTAM**, S. 5, Ankara, 1994, s. 199.)

⁷⁴ Ali Emre Özyıldırım, **a.g.e.**, s. 184.

⁷⁵ **Behiştî Divânı**, s. 310.

⁷⁶ Emine Yeniterzi, **Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevîsi**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2001, s. 161.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

“cihanın cellâdı” olarak kullandığı şehlevendin, sert yan bakışının da Mirrih tarafından beğenildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla şair, bu iki unsuru (Mirrih-levend) “savaş” bağlantısında birleştirmiştir:

Cellâd-ı cihân itdiler ol şâh-levendi
Gamzesini mirrih-i felek gördi begendi ⁷⁷

Levend-pehlivan

Pehlivan ile levend benzerliği her ikisinin de güçlü, kuvvetli kimseler olmaları dolayısıyladır. Câzım (ö.1725), beyitte nâzın şehlevendinden yani sevgiliden bahsetmektedir. Bu sevgili o kadar nazlıdır ki şair onun bu gücü karşısında şaşkınlık içindedir. Tecâhül-i ârif sanatı yardımıyla cihanı eziyetiyle güçsüz hâle getiren bir pehlivan olup olmadığını sormaktadır:

Bî-tâb-ı cevrin oldı cihân pehluvân mısın
Bilmem ne zûrbâzsın iy şehlevend-i nâz ⁷⁸

Gam levendi-ara bozucu

İnsanın asıl algılama yeri olan, Allah’ın mekânı olmasıyla şeref kazanan gönül, zaman zaman ülke, memleket ve şehir olarak da düşünülmüştür. Gam askerleri bu ülkeyi, yakıp yıkıp viran ederler. Ne yaptığını bilmeyen bu askerler âdeta fitne fesat çıkararak, ara bozan ve bu sebeple ülkenin harap olmasına sebebiyet veren kimselerdir. Şair böyle bir düşünce tarzı içinde kaleme aldığı aşağıdaki beyitte, bu ara bozucu, gam levendinin gönül ülkesinde istenmediğini söylemektedir:

Eyâlet-i dili itdi levend-i gam vîrân
O gûne müfsidi bu memleket kabûl itmez ⁷⁹

Levend-sevgilinin hayâli

Âşğın tek derdi, tek ıstırabı sevgiliden ayrı olmaktır. Onun sadece kendisi değil, hayâli bile âşık nazarında çok kıymetlidir. Sadece şair (=âşık) değil bütün âşıklar (=rakipler) ona ulaşmaya çalışır, onun gönüllerindeki hayaliyle avunurlar. Dilde onun adı, gönülde onun hayâli vardır. Hâlî (ö.?), bu çok kıymetli hayâlin levend gibi her yerde dolaştığını ancak henüz kendisine ulaşmadığını şöyle anlatmaktadır:

Hayâl-i yâr her dilde levend olmuş gezer Hâlî
Sana vardukda habs idüp anı ‘arz eyle sultâna ⁸⁰

⁷⁷ İdris Kadioğlu, a.g.e., s. 523.

⁷⁸ Ahmet Özbek, *Câzım Dîvânı (Edisyon Kritik-İnceleme)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2000, s. 99.

⁷⁹ İdris Kadioğlu, a.g.e., s. 483.

⁸⁰ Süleyman Solmaz, a.g.e., s. 130.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Levend-âh

Klasik şiirde âşıklığın özelliklerinden olan âh, değişik benzetmelere konu olmuştur.⁸¹ Ağlayıp inleyen âşık, neticede bütün sıkıntısını âh çekerek dile getirmektedir. Bazen döne döne gökyüzüne ulaşan âh, bazen ok gibi dosdoğru hareket etmektedir. Behiştî (ö.1571)'nin beytinde ise önce küçük bir oğlana benzeyen âh, âşığın ıstırabıyla beraber büyümüş, boylanmış bir levend hâline gelmiştir. Böylece şair beyitte aynı zamanda levend kelimesinin “boylu, boslu delikanlı” anlamını da işlemiştir:

Bir oğlan idi âhum şimdi boy çekmiş bülend olmuş
Sipihri-i bed-fi'âle dik gelür makdem levend olmuş⁸²

Levend-nazım

Şiirde kullanılan değişik benzetmelerden biri de levend-şiir bağlantısıdır. Revânî, kalemini ağaç budayıcısına, şiirini de yazının karalığı sebebiyle levende benzetmiştir:

Hâmem hayâl güllerinün nahl-bendidür
Nazmum sevâd-ı hatt ile şehrin levendidür⁸³

Sonuç

Kelimeler dünyasında yolculuk her ne kadar zevkine doyum olmayan bir seyahat ise de bir o kadar zorlu ve karmaşıktır. Bir kelimenin peşine takılıp onun etrafında kurulan bağlantıları izlemek, tespit etmek, bunları anlamaya gayret etmek hiç şüphesiz bir araştırmacı için büyük önem taşımaktadır. Bu makalede taradığımız son derece sınırlı bir malzemenin hareketle levendlerle alâkalı bazı unsurlar ve benzetmeler tespit edilmiştir. Ancak tarama sahasının genişletilmesinin bu ilgileri arttıracığı ve yeni bağlantıları da beraberinde getireceği muhakkaktır.

İncelenen beyitlerden hareketle Klasik Türk şiirinde “levend” kelimesinin, sözlüklerdeki “denizci, kabadayı, ayaş, hizmetkâr, zorba” gibi bazı anlamlarının kullanıldığını, “fahişe, oynak kadın, güzel haber, tembel” gibi manalarının ise şiire aksetmediğini söylemek mümkündür. Kelimenin daha ziyade Osmanlı toplumundaki durumuyla da karşımıza çıktığı görülmektedir. Sanatkârlar, Osmanlı'da önemli bir yer işgal eden levendlerin askerî hayattaki durumlarından kıyafetlerine, dövmelerinden yürüyüşlerine, ayaş ve kabadayı tavırlarına, eşkıyalıklarına yer vermişlerdir. Tespit

⁸¹ Geniş bilgi için bkz. Cemâl Kurnaz, “Âh”, *Türküden Gazele-Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Bir Deneme*, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 423-432.

⁸² *Behiştî Dîvânı*, s. 352.

⁸³ *Revânî Dîvânı*, s. 17.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

edilebildiği kadarıyla levendler “denizci-sevgili, sevgili, gönül, gönül çocuğu, güneş, güneş ve ay, rüzgâr, gözyaşı, kirpikler, mum, eşkıya-zorba, gam, nefis, cihân cellâdı, pehlivan, ara bozucu, sevgilinin hayali, âh ve nazım”a benzetilmiştir. Levendlerle yapılan bu benzetmelerde ise benzetme yönünü daha ziyade onların hareket tarzları, başıboş, serseri tavırları ve zorbalıkları yani bir bakıma kötü, uygun olmayan özellikleri oluşturmuştur denilebilir.

Ek:

Farsça-Türkçe sözlüklerde “levend”

İbrahim Olgun ve Cemşit Drağın kelimenin “*cilveli, oynak kadın*.”⁸⁴ manasında olduğunu ifade eder. **Ziya Şükûn**, “*Hiç iş görmiyen, tembel, sarhoş, orospu, ibne; Hizmetkâr, gündelikçi, çırak; Meyhane müdavimlerinin dalkavuşu. İstilahta, halkın malına el uzatan mürtekip memura denir.*”⁸⁵ karşılıklarını sıralayarak “*İtalyancadan alarak dilimizde kullandığımız mânalar Farsçada yoktur.*”⁸⁶ açıklamasını yapar. **Mehmet Kanar** ise, kelimenin “1. *orospu, fahişe; 2. oğlan; 3. tembel; 4. oynak kız; 5. hizmetçi; 6. zorba.*”⁸⁷ anlamlarına geldiğini belirtmektedir.

Farsça sözlüklerde “levend”

Ali Ekber Dihhudâ, “levend”in, “*Orospu, fahişe, kötü iş yapan kadın, şûh, hilekâr, hırsız, güzel, zarif, oyuncu, öcü, çingene kadın, haylaz, kötü adam, âvâre, yaramaz, hercâyî, çalgıcılara eşlik eden kadın, tembel insan, hoş sohbetli ve hareketli kız, rakip, herif, meslektaş, içki arkadaşı, işrette bulunan, kötü işler yapan, yaramaz çocuk, hizmetkâr, işçi, çırak, güzel haber*”⁸⁸; **Hasan Amîd**, “*işveger, tannâz, hercâyî kadın*”⁸⁹; **Hasan Enverî** ise, “1. *Gidiş ve hareketleri naz ve cilve ile yoldaş olan kadın veya kız, müstehzi. 2. Kötü iş yapan kadın, fahişe. 3. Sefil ve perişan, çapkın, soyu alçak.*”⁹⁰ anlamlarını taşıdığını söyler.

⁸⁴ İbrahim Olgun-Cemşit Drağın, **Farsça-Türkçe Sözlük**, Elhan Kitabevi, Ankara, 1984, s. 300.

⁸⁵ Ziya Şükûn, **Farsça-Türkçe Lûgat**, MEB Yay., C.III, İstanbul, 1996, s. 1760.

⁸⁶ **A.g.e.**, s.1760.

⁸⁷ Mehmet Kanar, **Kanar-Farsça-Türkçe Sözlük**, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 1002.

⁸⁸ Ali Ekber Dihhudâ, **Lugatnâme**, Dânişgâh-ı Tahran, C. 23, 2. kısım, Tahran, 1343, s. 350.

⁸⁹ Hasan Amîd, **Ferheng-i Amîd**, C.2, Tahran, 1363, s. 1727.

⁹⁰ Hasan Enverî, **Ferheng-i Fuşurde-i Suhan**, C.II, Tahran, 1382, s. 2014.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Türkçe sözlüklerde “levend”

Ahmet Vefik Paşa, hakkında “*İtalyancadan Farisîye menkul kelime.*”⁹¹ açıklamasını yaptığı “levend”in “*Gemi tüfekçisi, aslında Venediklinin şarkî ve Arnavut askeri.*”⁹² anlamına geldiğini belirtir. **Mütercim Âsım Efendi**, bu kelimenin karşılığı olarak kullanılan şu sözleri sıralar: “*Kemend vezninde bî-kâr ve kâhil ve tenbel manasınadır ve zâni ve ‘ayyaş manasınadır ve fâhişe kariya ve mî-dehed ve mef’ûl oğlana derler ve pişkâr manasınadır ki şâgird, hizmetkâr, sarâydar ve ırgat makûlesi kimselerdir ve müfferih habere dahi denir ve harâbât dalkavuğuna da itlâk olunur ve Istilâhta ol serheng-i bî-ferhenge denir ki derûnunda hayf-ı Hudâ’dan ve hayâdan eser olmayıp bî-bâk ve bî-pervâ halka, ‘itâle-i dest-i ta’addî ve emvâllerin ‘indinde mübâh ‘addiyle beğendiği gibi alıp kat’en insâf ve mübâlât eylemeye.*”⁹³ **Şemseddin Sâmî**, kelimeyi “*Vaktiyle Venediklilerin maaşla kullandıkları hafif asker. Cüst ü çâlâk, seri ‘ü’l-hareke, hafif tavır ve hareketli ve yakışıklı kıyafetli.*”⁹⁴ ifadeleriyle açıklamaktadır. **İbrahim Cûdî Efendi**, “levend”in “*Yosma, serbest tavırlı, kabadayı. Zâni, ayyaş, fahişe, bî-pervâ, bî-hayâ, bî-insâf*”⁹⁵ anlamlarını belirtirken **Ferit Devellioğlu** kelimeye şu karşılıkları vermektedir: “*1. yeniçeri devrinde deniz erlerine verilen bir ad. 2. vaktiyle Venediklilerin Şark memleketlerinden maaşla topladıkları bahriye askeri. 3. s. tenbel. 4. s. ayyaş, içkici. 5. s. zampara. 6. s. kabadayı. 7. hizmetçi; gündelikçi; çırak. 8. nâmussuz kadın. 9. ibne.*”⁹⁶ **Türkçe Sözlük**’te ise “levend”in “*levent. Far. Levend tar. 1. Osmanlı donanmasında ve kıyılarında görev yapan asker sınıfı. 2. is. ve s. mec. Boylu boslu, yakışıklı (kimse). 3. Boyca uzun olan.*”⁹⁷ anlamlarına geldiği belirtilmektedir. **İlhan Ayverdi**, “*(İtal. Levantino ‘şarklı asker’den) (Farsça’da levend ‘tembel, boş gezen’ vb. anlamlarda kullanılır; İtalyanca levantino’nun aslının da bu kelime olması muhtemeldir) 1. târih. Osmanlı bahriye teşkilâtında donanmada ve kıyılarda hizmet gören askerî sınıf. 2. Eskiden Venedik gemilerinde çalışan doğu ülkelerinden toplanmış maaşlı asker. 3. İri yapılı, boylu, poslu, kuvvetli, yakışıklı (kimse). 4. Kabadayı, cesur, yiğit, hareketli (kimse). 5. tekstil. Dokunmak üzere hazırlanmış çözümlü ipliklerinin sarıldığı ahşap veya mâdenî büyük makara. 6. Halıcılıkta düğümleri*

⁹¹ Ahmet Vefik Paşa, **a.g.e.**, s. 703.

⁹² **A.g.e.**, s. 703.

⁹³ Mütercim Âsım Efendi, **Burhân-ı Kâtu’**, Tekmile-i Cild-i Sâni, Matbaa-i Âmire, 1287, s. 160.

⁹⁴ Şemseddin Sâmî, **a.g.e.**, s. 1248.

⁹⁵ İbrahim Cûdî Efendi, **Lügat-ı Cûdî**, Haz. İsmail Parlatır-Belgin Tezcan Aksu-Nicolai Tufar, TDK Yay., Ankara, 2006, s. 276.

⁹⁶ Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 549.

⁹⁷ **Türkçe Sözlük**, C.2, s. 1462.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

taşıyan çözümlü ipliklerinin üstüne sarıldığı yuvarlak sırtık. 7. eski. Yaramaz, hırsız, nâmussuz, bâgî.”⁹⁸ manalarında olduğunu ifade eder.

Osmanlıca/Farsça-İngilizce sözlüklerde “levend”

James W. Redhouse, “levend” kelimesinin “1. *Avare, özgür ve kaba, yaramaz*, 2. *Şehirden toplanmış düzensiz asker gücü ve asi yeniçerilerin kontrol altına alınması*.3. *Deniz topçularının birliği, aynı zamanda paşaların birliklerinin askerleri*. 4. *Bir geminin lombar kapağına bağlanan halat*.”⁹⁹; **F. Steingass** ise, “*özgür, bağımsız; asker, gönüllü, maceraperest; sabit yeri olmayan; ne Allah’tan korkan ne de insana önem veren ahlaksız kimse; câhil, tembel, miskin, haylaz; genelev ve meyhanelerin müdavimi; fahişe; karısına müsamahakâr olan erkek; centilmen; hizmetçi veya işçi; yaramaz çocuk; iyi haber*.”¹⁰⁰ anlamlarını verir.

Tarih terimleri sözlüklerinde “levend”

Mehmet Zeki Pakalın, “levend” için “*Eskiden bahriyede kullanılan askerlerin bir nevine verilen addır. Venediklilerin şark ehalisinden istihdam ettikleri askere İtalyanca şark mânasına olarak verdikleri (Levantino) dan alınmadır. Farsça nefsin havasına tâbi olup serbest tavr u hareketle geçinen tenbel, işsiz, zendost, ayyaş, kabadayı*”¹⁰¹; **Midhat Sertoğlu** ise, “*Kelime olarak, İtalyanca doğulu mânasına olan Lavantino’dan, bir de Askere yazma anlamına gelen Levées’den geldiğini kaydedenler olduğu gibi menşeinin İran veya diğer doğu diyarlarından olduğunu kabul eden müellifler de vardır*.”¹⁰² açıklamasını yapar.

KAYNAKÇA

Âhî (1476-1517), **Dîvân**, Haz. Mustafa S. Kaçalın, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr> (07.06.2010).

Ahmet Vefik Paşa, **Lehce-i Osmânî**, Haz. Recep Toparlı, TDK Yay., Ankara, 2000.

AKPINAR, Şerife, **Âgâh Dîvânı ve İncelenmesi**, Selçuk Üniversitesi,

⁹⁸ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yay., İstanbul, 2010, s. 742.

⁹⁹ Sir James W. Redhouse, **Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yay., İstanbul, 2001, s. 1645.

¹⁰⁰ F. Steingass, **Persian-English Dictionary**, London, 1930, s. 1133.

¹⁰¹ Mehmet Zeki Pakalın, **a.g.e.**, s. 358.

¹⁰² Midhat Sertoğlu, **a.g.e.**, s. 199.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2006.
- Ali Ekber Dihhudâ, **Lugatnâme**, Dânişgâh-ı Tahran, C. 23, 2. kısım, Tahran, 1343.
- ALTUN, Kudret, **Gelibolulu Mustafa Âli ve Divânı (Vâridâtü'l-Enîka)**, Özlem Kitabevi, Niğde, 1999.
- AYLAR, Selçuk, “Divan Şiiri’nde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek”, **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**, Haz. Mehmet Kalpaklı, YKY, İstanbul, 1999, s. 459-464.
- AYVERDİ, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yay., İstanbul, 2010.
- Bâbür Dîvânı**, Haz. Bilâl Yücel, AKM Yay., Ankara, 1995.
- Bâkî Dîvânı**, Haz. Sabahattin Küçük, TDK Yay., Ankara, 1994.
- Behiştî Dîvânı**, Haz. Yaşar Aydemir, MEB Yay., Ankara, 2000.
- BOSTAN, İdris, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, TTK Yay., Ankara, 1992.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, “Dövme”, Milliyet, C.7, İstanbul, 1986, s. 3365-3367.
- CEZAR, Mustafa, “Kara Levendleri”, **VI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 20-26 Ekim 1961, TTK Yay., Ankara, 1967, s. 474-485.
- CEZAR, Mustafa, **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yay., İstanbul, 1965.
- DANIŞAN, Tuğba, **Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânının Tenkitli Metni (1b-132a) ve Nesre Çevirisi**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- DEMİREL, Şener, **Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)’den Metin Şerhi Örnekleri**, Araştırma Yay., Ankara, 2005.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Haz. Aydın Sami Güneyçal, Ankara, 1995.
- DOĞAN, Muhammet Nur, **Şeyhülislam Es‘ad ve Dîvânı**, MEB Yay., İstanbul, 1997.
- ERDEM, Sadık, **Neyyir ve Dîvân’ı**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.
- Gelibolulu Âli, **Riyâzü’s-Sâlikîn**, Haz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, Dilek Matbaacılık, Sivas, 1998.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- Hasan Amîd, **Ferheng-i Amîd**, C.2, Tahran, 1363.
- Hasan Enverî, **Ferheng-i Fuşurde-i Suhan**, C.II, Tahran, 1382.
- Haşmet Külliyyâtı**, Haz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, Dilek Matbaacılık, Sivas, 1994.
- Hayretî, **Dîvan**, Haz. Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1981.
- İbrahim Cûdî Efendi, **Lügat-ı Cûdî**, Haz. İsmail Parlatır-Belgin Tezcan Aksu-Nicolai Tufar, TDK Yay., Ankara, 2006.
- İLGÜREL, Mücteba, “Levent”, **DİA**, C. 27, Ankara, 2003, s. 149-151.
- KADIOĞLU, İdris, **Diyarbakırlı Lebîb Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvanı**, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fak. Yay., Malatya, 2005.
- KANAR, Mehmet, **Kanar-Farsça-Türkçe Sözlük**, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- KARAGÖZ, Mehmet, “XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, **OTAM**, S. 5, Ankara, 1994, s. 193-207.
- KARAVELİOĞLU, Murat Ali, **On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem‘înin Divanı’nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi**, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr> (07.06.2010).
- KOÇU, Reşat Ekrem, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yay., Ankara, 1969.
- KURNAZ, Cemâl, **Hayâlî Bey Divânı’nın Tahfili**, MEB Yay., İstanbul, 1996.
- KURNAZ, Cemâl, “Âh”, **Türküden Gazele-Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Bir Deneme**, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 423-432.
- KURU, Selim S., “Biçimin Kıskacında Bir ‘Tarih-i Nev-icad’: Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi”, **Şinasi Tekin’in Anısına “Uygurlardan Osmanlıya”**, Simurg Yay., İstanbul, 2005, s. 476-506.
- KUT, Günay, “Divan Edebiyatında Bezm, Âlât-ı Bezm ve Âdâb-ı Sohbet”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yay., C. 9, Ankara, 1999, s. 616-629.
- Mesihî Dîvânı**, Haz. Mine Mengi, AKM Yay., Ankara, 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

-
- Muvakkit-zâde Pertev Dîvânı**, Haz. Ekrem Bektaş, Malatya, 2007.
- Mütercim Âsım Efendi, **Burhân-ı Kâtı'**, Tekmile-i Cild-i Sâni, Matbaa-i Âmire, 1287.
- Nailî Divanı**, Haz. Haluk İpekten, Akçağ Yay., Ankara, 1990.
- Nedîm Divanı**, Haz. Muhsin Macit, Akçağ Yay., Ankara, 1997.
- Nev'î, **Divan**, Haz. Mertol Tulum-M.Ali Tanyeri, Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1977.
- OLGUN, İbrahim-Drahşan Cemşit, **Farsça-Türkçe Sözlük**, Elhan Kitabevi, Ankara, 1984.
- ONAY, Ahmet Talât, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Haz. Cemâl Kurnaz, TDV Yay., Ankara, 1992.
- ÖZBEK, Ahmet, **Câzîm Dîvânı (Edisyon Kritik-İnceleme)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2000.
- ÖZKAN, Ömer, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2007.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre, **Keçeci-zâde İzzet Molla and Mihnet-keşân**, Harvard University, C. 2, 2007.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yay., C.II, İstanbul, 1983.
- PARMAKSIZOĞLU, İ., "Levend", **Türk Ansiklopedisi**, MEB Yay., C.23, Ankara, 1976, s. 13-15.
- Ravzî Divanı**, Haz. Yaşar Aydemir, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007.
- REDHOUSE, Sir James W., **Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yay., İstanbul, 2001.
- Revânî Dîvânı**, Haz. Ziya Avşar, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr> (07.06.2010).
- Sâlim Efendi, **Tezkiretü's-Şu'arâ**, Haz. Adnan İnce, AKM Yay., Ankara, 2005.
- SERTOĞLU, Midhat, **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.
- SOLMAZ, Süleyman, **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)**, AKM Yay., Ankara, 2005.
- STEINGASS, F., **Persian-English Dictionary**, London, 1930.
- Süheylî, **Dîvân**, Haz. M. Esat Harmancı, Akçağ Yay., Ankara, 2007.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- Şefkat, **Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî**, Haz. Filiz Kılıç, <http://ekitapkulturizm.gov.tr> (09.06.2010).
- Şemseddin Sâmi, **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, **Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Şeyhülislâm Yahyâ Divanı, Haz. Hasan Kavruk, MEB Yay., Ankara, 2001.
- ŞÜKÛN, Ziya, **Farsça-Türkçe Lûgat**, MEB Yay., C.III, İstanbul, 1996.
- TAŞ, Hakan, **Vahyî Divanı ve İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004.
- Türkçe Sözlük**, TDK Yay., 2 C., Ankara, 1998.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, "Levend", **İA**, MEB Yay., C.7, İstanbul, 1970, s. 46-48.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, TTK Yay., Ankara, 1988.
- ÜZGÖR, Tahir, **Fehîm-i Kadîm-Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, AKM Yay., Ankara, 1991.
- YAZAR, İlyas, **Kânî Dîvânı (İnceleme-Metin)**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2006.
- Yeni Tarama Sözlüğü**, Düzenleyen: Cem Dilçin, TDK Yay., Ankara, 1983.
- YENİTERZİ, Emine, **Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevîsi**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2001.
- YILDIRIM, Nimet, **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.
- ZÛLFE, Ömer, **Nâşid (1749-1791), Dîvân**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*